

Edistyskertomuksesta epävarmaan tulevaisuuteen

Arja Virta

van den Berg, Marko 2007. Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa. Historian olemus ja historian suuret kertomukset luokanopettajaopiskelijoiden historia-tietoisuudessa. Helsingin yliopisto, Soveltavan kasvatustieteen laitos. Historiallisyhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskuksen julkaisuja 9. 309 s.

Marko van den Berg tarkastelee väitöskirjassaan luokanopettajaopiskelijoiden historiatietoisuutta ja heidän käsityksiään historian merkityksestä. Keskeinen kysymys on, missä määrin nämä nuoret aikuiset kokivat historian suurena kertomuksena ja yhtenä selväpiirteisenä kokonaislinjana ja miten he sen pohjalta suhtautuivat omaan aikaansa ja tulevaisuuteen. Otsikossa käytetty yhden historian käsite kuvaa historian ymmärtämistä lineaarisena kehityskulkuna. Tämä käsite sisältyi vahvana erityisesti valistuksen ajan edistysuskoon ja myöhempään länsimaiseen historialliseen ajatteluun. Viime vuosikymmenten keskustelussa taas on väitetty, että suuret kertomukset ovat hajoamassa eivätkä ihmiset sitoudu niitä kantaviin peruskomuksiin. Työn pääotsikko ”Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa” kuvaa hyvin tätä ongelmakenttää – tehoa olisi voinut lisätä laittamalla pääotsikon jälkeen kysymysmerkin.

Työn teoreettisena kulmakivenä on historiatietoisuuden käsite, joka on ymmärrettävä laajemmin kuin vain käsitykseksi menneestä. Kysymys on ajatusmallista, jossa mennyt, nykyinen ja tuleva aika yhdistyvät samaksi jatkumoksi. Näin tapamme ymmärtää menneisyys on yhteydessä siihen, miten ajattelemme omasta ajastamme ja tulevaisuudesta sekä muutoksesta ja kehityksestä. Tässä työssä tarkastelu ulottuu opiskelijoiden historiakuvasta heidän maailmantilaa, globalisaatiota, länsimaiden asemaa sekä tulevaisuuden kehityssuuntia koskeviin käsityksiinsä. Kun pohditaan tulevaisuuteen vaikuttavia tekijöitä, päädytään edelleen demokratian ja kansalaisvaikuttamisen kysymyksiin. Historiatietoisuus avartuu täten käsitteeksi, jonka alla tarkastellaan mitä moninaisimpia maailmankuvaan ja tulevaisuuskuvaan liittyviä asioita. Tämä on periaatteessa johdonmukaista peruskäsitteen laveuden vuoksi, mutta tutkimuksen rakenteen kannalta on olennaista, että ajatusrakennelma monitahoisuudestaan huolimatta on kiinteä. Käsillä oleva tutkimus olisi epäilemättä hyötynyt siitä, että tarkastelunäkökulmaa olisi kavennettu.

Haasteellista tässä tutkimuksessa on pyrkimys yhdistää historianteoreettinen lähestymistapa puhtaasti empiiriseen haastattelututkimukseen. Peilataan siis tiettyjen historianfilosofisten ajatusmallien ilmenemistä nuorten aikuisten ajattelussa. Näkökulman laajuuden vuoksi tutkimustehtävä on ollut suuritöinen. Tekijän laaja lukeneisuus ilmeneekin tutkimuksen taustaosuudessa. Tutkimuksen tieteenfilosofiset ja historianfilosofiset lähtökohdat on selvitetty teorialuvuissa asiallisesti mutta jossakin määrin laajasti. Sosiaalisen konstruktivismiin ja fenomenologian lähtökohdat ovat perusteltuja, mutta ne olisi voinut esittää suppeammin ja tämän työn näkökulmaan pureutuen.

Tutkimuksen keskeiseksi teoreettiseksi käsitteeksi on määritelty historiatietoisuus, jota tarkastellaan etenkin saksalaisen teoreetikon Jörn Rüsenin pohjalta. Tämän avainkäsitteen filosofisia perusteita olisi voinut käsitellä analyttisemminkin. Lisäksi van den Berg analysoi perusteellisesti sitä historianfilosofista ja samalla historiandidaktista peruskäsitteistöä, joka liittyy historiatietoisuuden käsitteen kanssa (muun muassa kollektiivista muistia, historialkulttuuria, identiteettiä ja historian käyttöä). Empiirisen tutkimustehtävän kannalta käsitteiden analysointi on tarpeettoman laavaa ja perusteellista.

Pääluku 4 käsittelee historian suurta kertomusta eli luo pohjan niin sanotun yhden historian käsitteelle. Kirjoittaja on perehtynyt aiheeseen syvällisesti mutta jää paikoin referoimaan tarpeettoman tarkoin erilaisia ajatussuuntia. Luku 5 rakentuu paitsi globalisaatiota, myös yhteiskuntafilosofiaa käsittelevien teoreetikoiden keskeisten ajatusten esittelystä. Samoin varsin laajasti selvitetään maailmantilannetta – globalisaatiota ja konfliktien yhteiskuntaa.

Koska tutkimuksen tavoitteena on selvittää historianfilosofisten käsitysten edustumista nuorten ajatusmaailmassa, olisi ollut syytä luoda perusteellinen katsaus myös nuorten ajattelua koskevaan tutkimukseen, ei vain historianfilosofiseen taustaan. Aikaisempi empirinen tutkimus ei tosin tarjoa näiltä osin yhtenäistä teoreettista pohjaa, mutta jonkin verran tutkimustietoa on olemassa. Tekijä viittaa johdantoluvussa muutamiin lähinnä kotimaisiin tutkimuksiin, joissa on tarkasteltu nuorten käsityksiä historiasta ja tulevaisuudesta. Viime vuosina on kansainvälisissä aikakauslehdissä julkaistu useita kiintoisia tutkimusartikkeleita nuorten historiaa koskevista käsityksistä. Näistä olisi voinut löytyä vertailukohtia tulosten tulkintaan.

Kysymyksenasettelu on perinteinen ja johdonmukainen, ja se jakautuu moneen alaongelmaan. Lukija jää miettimään, olisiko ollut turvallisempaa pitäytyä hiukan suppeammassa ongelmanasettelussa ja porautua syvällisemmin itse historiakäsitysten ja historiatietoisuuden tutkimiseen. Globalisaatioon ja tulevaisuuteen liittyvien käsitysten kartoitus on laven-
tanut tutkimustehtävää melkoisesti, joskin nämäkin näkökohdat voidaan perustella historiatietoisuuden käsitteen avulla.

Tutkimuksen kulku, aineistonkeruu ja analyysitavat on esitelty asianmukaisen yksityiskohtaisesti, joskin käsikirjamaisesti ja referoiden. Haastateltavien esittely on upotettu osittain johdantoon, osittain menetelmien kuvaukseen, vaikka se olisi voinut olla omana alalukunaankin. Tutkimusjoukon kuvaus olisi voinut myös olla seikkaperäisempi. Tekijä huomauttaa aivan oikein, että näiden opiskelijoiden kuva historiasta saattaa heijastaa osittain sitä kuvaa, jota suomalainen lukio on rakentanut, joskin vaikutusta ilman muuta on myös muulla historiakulttuurilla.

Tutkimuksessa haastateltiin 22 luokanopettajaopiskelijaa. Määrää voidaan sinänsä pitää riittävänä. Tekijä viittaa aineiston kylläntymisen periaatteeseen eli siihen, miten aineisto lakkaa tuottamasta lisää uusia näkökohtia. Kylläntymispisteeseen vaikuttaa varmaan aina se, miten homogeenista joukkoa haastateltavat ovat: jos he ovat ajatusmaailtaan hyvin samantyyppisiä, aineistostakin tulee epäilemättä yhdenmukaisempaa. Erityisesti tältä kannalta haastateltujen vapaaehtoisuudella on voinut ajatella olleen vaikutusta ilmaistujen käsitysten luonteeseen.

Tulososuudessa tekijä käy läpi aineistosta esiin nousseita seikkoja. Tulokset ovat kiinnostavia, ja esimerkiksi monet jaottelut ovat onnistuneita (esimerkiksi suureen kertomukseen samaistujat vs metanarratiiveista etäännyneet). Tulosten raportointi on selkeää ja havainnollista. Sitaatteja on käytetty runsaasti, ja ne toki elävöittävät kuvaa ja samalla antavat

mahdollisuuden seurata tutkijan päättelyketjuja.

Tulokset kootaan yhteen laajahkossa ja seikkaperäisessä loppupohdinnassa. Varsin yleistä näyttää olleen, että nuoret ymmärsivät historian laaja-alaisemmin kuin pelkästään historiatietona, myös maailmankuvan elementtinä. Historiaa ei yksituumaisesti enää mielletty suoraviivaiseksi edistyskertomukseksi, vaan monet näkivät kehityksen syklisenä tai sattumanvaraisena. Suomen historia taas nähtiin varsin yleisesti selviämistarina tai edistyskertomuksena. Kiintoisa tulos mielestäni on esimerkiksi se, että suuret kertomukset kyseenalaistettiin sitä selvemmin, mitä lähemmäs nykyaikaa tarkastelussa tultiin. Loppupohdinnassa päädytään myös tarkastelemaan kansalaisvaikuttamista ja demokratiaa.

Marko van den Bergin väitöskirjan aihe on tärkeä ja ajankohtainen. Se liittyy kiinteästi teoreettiseen keskusteluun historian läsnäolosta ja merkityksestä nykypäivän maailmassa ja tuo historiallisen aspektin keskusteluun globalisaatiosta ja ihmisen vaikutusmahdollisuuksista. Se on myös tervetullut lisä maassamme vielä kapeaan empiiriseen historiatietoisuuden tutkimukseen.

Arja Virta toimii historian ja yhteiskuntaopin didaktiikan professorina Turun yliopiston Turun opettajankoulutuslaitoksella.
